

Garipler
Camii'nin
XIV. yüzyılın
ilk yarısına ait
mihrabı

birdir. Enli bir kitâbeyle çerçeveselen mihrap yüzeyi, üstte iri mukarnaslı bir kavsara ile alttaki yarım altıgen nişi örten bir girinti halindedir. Devşirme izlenimi veren çan biçimindeki sütunçe başlıkları oldukça sadedir. Tamamen taştan yapılmış olan mihrabı çeviren ve Âl-i İmrân sûresinin 18 ve 19. âyetlerini ihtiva eden celi kitâbe sağ alttan başlayarak yükselir, üstte ve sol yanda dönüş yaparak satırı tamamlar. Satır bitiminde mevcut daha küçük bir istifle yazılmış usta ve tarih kitâbesine göre mihrap, Resûl b. Muhammed tarafından 733 yılının Şevval ayında (Haziran 1333) yapılmıştır.

Mekânda yer alan burmalı dört sütun, hafifçe sivriken kemerler, hepsinden önemlisi minarenin konumundan anlaşıldığı üzere birkaç inşa devresi geçirek özelliklerini büyük ölçüde kaybeden camiye yapılan bu müdahaleler Anadolu'daki bu en eski eserin günümüze ulaşmasını sağlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie*, Paris 1934, II, 86-87; Ersal Yavi, *Tokat*, İstanbul 1946, s. 52; Tanju Cantay, "Bir Kuzey-Batı Anadolu Gezisinden Notlar", *STY*, VII (1977), s. 25-27; M. Baha Tanman, "Danışmendililer [Mimarî]", *DİA*, VIII, 474-475.

SELÇUK MÜLÂYİM

GARİZ

(الفريز)

Ebû Yezîd (Ebû Mervân)
Abdûlmelik el-Garîz
(ö. 98/717 [?])

Emevîler devrinde yaşayan
Mekkeli ünlü müsikîşinas.

Berberî bir kölenin oğlu olup güzelliğinden dolayı "Garîz" (taze, beyaz) lakabıyla anılmıştır. Emevî soyundan Ali b. Abdullah'ın kızı Süreyyâ'nın da içerisinde yer aldığı "Abelât" (ablalar) diye anılan kız kardeşlerin âzatlısıdır. Daha köle

iken güzel sesiyle dikkati çeken Garîz, bir müddet terzilik yaptıktan sonra Sükeyne bint Hüseyin'in yanında başladığı müzik çalışmalarını daha sonra devrinin en tanınmış müzikşinası İbn Süreyc'in yanında sürdürdü. İbn Süreyc tarafından mersiyehan olarak yetiştirilen Garîz bir müddet sonra mugannîliğe yöneldi ve bazılarınca devrinin hocasından sonra en başarılı mugannîsi olarak kabul edildi. Ancak yaygın kanaat her ikisinin de aynı derecede üstat olduğudur. Nitekim bu konuda hakemliğine başvurmaları üzerine kendilerini dinleyen Sükeyne, onlara kadınların boyunlarındaki inci ve yakut gibi olduklarını ve aralarında tercih yapamayacağını söyledi. Garîz'in hocasıyla her tür şarkı ve makamda yarıştığı, Arap müzikisinde çok kullanılan sakıl ritimlerin ustası olan İbn Süreyc'in, Garîz'in aynı ritimdeki üstün başarısı karşısında daha hafif ve yumuşak olan remel ve hezec ritimlerini kullandığı nakledilir. Garîz'in bu başarısı üzerine İbn Süreyc mersiyehanlıktan hânendeliğe yönelmek zorunda kaldı, daha sonra da işlemediği bazı suçlar isnat ederek onu yanından kovdu.

Ünlü müzikşinas İbn Mîscâh'ın da talebesi olduğu söylenen Garîz'in yakın dostları arasında Kureys'in meşhur şairlerinden Ömer b. Ebû Rebîâ'nın da bulunduğu ve birçok toplantıya beraber katıldıkları nakledilmektedir. İbrâhim el-Mevsîlî ve Ziryâb gibi müzikşinaslar onun başarısını "müziği cinlerden öğrendiği ve okurken cinlerden ilham aldığı" şeklinde açıklarlar. Garîz'in eserleri kendinden geçercesine büyük bir coşkuyla okuması ve dinleyicileri âdeta büyümesi onun bu alandaki kudretini göstermektedir. Çok güzel ud çaldığı, def ve ritim çubuklarıyla icrada da aynı başarıyı gösterdiği rivayet edilmektedir.

Garîz Dimaşk'ta Velîd b. Abdûlmelik'in sarayında da bulunmuş, huzurunda şarkı söyleyerek onun takdirini kazanmıştır. Bazı kaynaklarda bir süre Yezîd b. Abdûlmelik'in sarayında yaşadığı ileri sürülmekteyse de bu tarihen mümkün değildir. Çünkü Süleyman b. Abdûlmelik'in halifeliği döneminde (715-717) bu tür sanatkârlara müsamaha göstermeyen Nâfi' b. Alkame Mekke'ye vali olarak tayin edildiğinde Garîz ondan korkarak Yemen'e kaçmış ve bir süre sonra orada vefat etmiştir. Garîz'in ölümüyle ilgili diğer bir rivayet ise ailesinin âzatlısı Ebû Kubeyl'in anlattıklarına dayanmaktadır. Ebû Kubeyl'in ifadesine göre

Mekke'de bir düğünde şarkı söylemesi istenince, "Söylemeyeceğim, söylersem veled-i zinâ olayım" demiş, bazı kimse-lerin, "Zaten öylesin" demeleri üzerine defî alıp yere atarak şarkı söylemeye başlamış, bir süre sonra da yere yığılıp ölmüştür. Cinlerden ilham aldığı söylenen Garîz'in, bu mecliste izin vermemelerine rağmen kendine hâkim olamayıp şarkı söylemeye başlaması üzerine cinler tarafından öldürüldüğü nakledilir. Garîz'in Medine'de vefat edip Cennetü'l-Bakî'a gömüldüğü şeklinde bir rivayet daha vardır (*el-Eğânî*, II, 369).

Kaynaklarda Garîz hakkında İshâk el-Mevsîlî'nin *Kitâbü Ahbârî'l-Garîz*, Ebû Eyyûb el-Medî'nî'nin de *Kitâbü'l-Garîz* adlı birer eser yazdıkları kaydedilmektedir (*İA*, IV, 718).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, II, 359-403; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 267; H. G. Farmer, *A History of Arabian Music*, London 1929, s. 80-81; a.mlf., "Garîz", *İA*, IV, 718; Şevkî Dayf, *eş-Şi'r ve'l-ğınâ fi'l-Medîne ve Mekke li 'aşrı Benî Ümeyye*, Kahire 1976, s. 201-202; Ali el-Useyli el-Âmilî, *el-Ğınâ fi'l-İslâm*, Beyrut 1404/1984, s. 70-75; Abdülemîr Ali Mühennâ, *Ahbârü'l-mugannîn ve'l-muganniyât*, Beyrut 1990, s. 236-242.

FUAT GÜNEL

GARİZE

(الفريزة)

Kişilik özelliklerinin kaynağını oluşturan meleke; bir canlının fitrat ve tabiatından gelen eğilimlerinin bütünü için kullanılan psikoloji ve ahlâk terimi
(bk. ŞAHSİYET).

GARP OCAKLARI

Osmanlı Devleti'nin Cezayir, Tunus ve Trablusgarp eyaletlerine XVI-XX. yüzyıllarda verilen ad.

Osmanlı Devleti'nin 1517'de Mısır'ın fethinden sonra İfrîkiye ve Mağrib olarak adlandırılan Kuzey Afrika'da hâkimiyet kurması, Doğu Akdeniz'deki bölgelerinin güvenliğini sağlama isteğinin ve Akdeniz'de Hristiyan Avrupa devletleriyle siyasi, ticarî ve dinî rekabetlerinin sonucudur. Garp ocaklarının fethiyle Batı Akdeniz'de Osmanlı hâkimiyeti kurulmuştur. Kuzey Afrika kıyılarındaki küçük müslüman devletler arasında görülen rekabet ve siyasi parçalanmalar, XVI. yüzyıl başlarında batıdan İspanyollar ve Portekizliler'in, doğudan Osmanlılar'ın bölgeye nüfuz etmelerine zemin hazırlamıştır. Böylece İfrîkiye ve Mağrib-

de İspanyol-Osmanlı nüfuz mücadelesi sonunda Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Türk hâkimiyetine geçmiş ve Akdeniz'de üstünlük mücadelesini Osmanlılar kazanmıştır. Türk denizcisi Oruç Reis sayesinde ilk defa 1516'da Cezayir'e giren Osmanlılar, İspanyollar'ı buradan çıkardıktan sonra 1551'de Trablusgarp'ı ve 1574'te Tunus'u kesin olarak ele geçirdiler. Cezayir 1516-1830, Tunus 1574-1881, Trablusgarp 1551-1912 yılları arasında Osmanlı idaresinde kalmıştır. Oruç Reis ve Hızır Reis (Barbaros Hayreddin Paşa) Cezayir'in, Koca Sinan Paşa ile Kılıç (Uluç) Ali Paşa Tunus'un, Turgut Reis ise Trablusgarp'ın fâtilhleridir.

Garp ocakları hakkında Avrupa kaynaklarında ve resmî yazışmalarında "niyâbet, emâret, cumhuriyet, krallık, barbar devletleri, barbar nâiblikleri" gibi anlamlara gelen "régence, regency, barbary regencies, states of barbary, états barbaresques, régence de Tunisie, régence de Tripoli, royaume d'Alger" gibi adlandırmalar geçmektedir. Merkezden uzaklıkları sebebiyle zamanla yöneticilerin iç işlerinde yarı müstakil durumda geniş yetkilere sahip olmaları, idarecilerin seçimle iş başına getirilmesi, yarı bağımsız yönetimleri bu gibi adlandırmalarda etkili olmuştur. Osmanlı kaynaklarında ise "beylerbeyilik", XIX. yüzyılın Osmanlı belgelerinde ve özellikle Hariciye Nezâreti'nin siyasi yazışmalarında Batı tesirleriyle "niyâbet, emâret" terimleri kullanılmıştır. Ayrıca "Tunus emâreti, Tunus niyâbet-i saltanatı, Cezayir beylerbeyisi, Cezâyir-i Garb Ocağı mîrimîrani, Tunus valisi" gibi unvanlara da rastlanır.

Garp ocaklarının en önemlisi ve en mu-teberi Cezayir'di. Burada Osmanlı hâkimiyetinin kurulması, başlangıçta kardeş iki Türk denizcisi Oruç ve Hızır reislerin özel girişimleriyle olmuştur. Endülüs müslümanlarına karşı gerçekleştirdikleri yenden fetih siyasetini Kuzey Afrika kıyılarına yaymak isteyen, 1505-1510 arasında Mersâ el-Kebîr, Vehrân (Oran), Ciceili, Bicâye, Tilimsân gibi şehirleri ele geçiren İspanyollar'a karşı Cerbe adasını üst tutmuş olan Oruç ve Hızır reisler Cezayirli müslümanların da istekleriyle mücadeleye girişmişlerdi. 1525'te Cezayir'in kesin olarak zaptından sonra Cezayir ve Ciceili sultanı ilân edilen Hızır Reis'in Yavuz Sultan Selim'e bağlılık bildirmesi, doğrudan Osmanlı hükümet merkezinin bu bölgeye yönelik ilk resmî ve fiilî siyasetinin başlangıcını oluştur-

maktadır. Nitekim Cezâyir-i Garb padişahın ülkesi olarak ilân edilmiş, Hızır Reis de Cezayir hâkimi olarak tanınmıştır. 2000 asker ve topçu kuvveti gönderilerek Anadolu'dan gerektiği kadar gönüllü asker yazma müsaadesi verilmiş, hutbe Osmanlı sultanı adına okunmaya başlanmıştı. 1534'te Hızır Reis Cezâyir-i Bahr-i Sefid beylerbeyisi ve kaptanpaşa olarak tayin edilince doğrudan Osmanlı idaresi kurulmuş oldu. Kıyıda sadece Vehrân (1792'ye kadar) ve Mersâ el-Kebîr gibi birkaç liman İspanyollar'da kaldı.

Akdeniz hâkimiyeti için önemli bir stratejik mevkiye sahip bulunan ve Malta, Sicilya, Tunus üçgeninin bir ucunu teşkil eden Tunus'un ilk fethi 1534'te yine Barbaros Hayreddin Paşa tarafından gerçekleştirildi. Ancak 1535'te, İspanya tacına da sahip olan Habsburg İmparatoru V. Karl (Charles Quint) bir donanma ile Tunus'u ele geçirerek Türkler'le mücadeleyi şiddetlendirdi. 1568 yılında Cezâyir-i Garb beylerbeyi tayin edilen Kılıç Ali Paşa doğuya önem verdi. 1569'da yaptığı bir seferle Tunus Limanı'na hâkim Halkulvâdî (Gulet) hariç Tunus şehirini ve kalesini zaptetti. Ancak 1573 yılında İnebahtı (Lepanto) Deniz Savaşı galibi Don Juan d'Autriche Tunus şehirini ve kalesini geri aldı. 1574'te Yemen fâtihi Koca Sinan Paşa kara kuvvetleri ve Kaptanıderyâ Kılıç Ali Paşa deniz kuvvetleriyle Tunus şehirini ve diğer şehirleri ele geçirdiler. Hafsîler hânedanı sona erdi. Halkulvâdî tahrip edildi. Haydar Paşa'nın yönetiminde bir teşkilât kuruldu. Ülkenin korunması için 100 odada 4000 kişilik yeniçeri birliği bırakıldı.

Garp ocakları içinde en doğuda ve devletin merkezine en yakın olan Trablusgarp eyaleti Tunus'tan önce fethedilmişti. Trablusgarp şehri 1510'da İspanyol kumandanı Pedro Navarro tarafından ele geçirildi ve 1530'da Malta şövalyelerine verildi. 1545-1546'da Trablusgarp'lılar Türkler'den yardım isteyince Murad Paşa onların yardımına koştu. Trablusgarp'a, Sinan Paşa'nın kaptan-ı deryâlığında meşhur denizci Turgut Reis'in teşvikleriyle 1551'de Malta şövalyelerinin buradan kovulması ile hâkim olundu. Turgut Reis Trablusgarp beylerbeyi tayin edildi. Manastır, Kayrevan, Sûs, Kafsâ, Mehdiye gibi Tunus'un güney şehirleri o tarihte Trablusgarp eyaletinin sınırları içindeydi. 1574'te Tunus'un fethinden sonra bu bölgelerin aidiyeti iki eyalet arasında bazı anlaşmazlıklara yol açmıştır.

Garp ocaklarının idaresi imparatorluğun diğer eyaletlerine göre farklı olmuştur. Bunlar sâlyâneli ve müstesna eyaletlerdi. İdarî bakımdan olduğu kadar vergi yükümlülükleri yönünden de farklı uygulamaya tâbi idiler. Coğrafi bakımdan merkeze uzaklıkları, bulundukları özel şartlar, halkının kısmen göçebe ve aşiretler halinde olması, mezhep farklılıkları (halk ve göçebeler Mâlikî, Osmanlı yönetici ve askerleri Hanefî), hristiyan ülkelerle savaş durumu bunda rol oynayan unsurlardı. Birer beylerbeyi tarafından idare edilen Tunus, Trablusgarp ve Cezayir'de timar sistemi uygulanmamaktaydı. Fetihten sonra her beylerbeyilikte yeniçerilerden belli sayıda muhafız gücü görevlendirildi. Bunlar Garp ocaklarının ilk askerî nüvesini teşkil ettiler. Ayrıca deniz savaşları ve kıyıların güvenliğini sağlamak, dâimî deniz seferlerinde bulunmak üzere denizci leventlerden oluşan ve "reis taifesi" denen kaptanların kumandasında güçlü donanmalar kuruldu. Garp ocaklarının donanmaları Akdeniz'de en büyük deniz savaşlarını ve gazâlarını gerçekleştirdiler.

Ocakların idaresinde paşa divanı, yeniçeri ağasının başkanlığında ağa veya yeniçeri divanı önemli görevler yapardı. Öte yandan çeşitli esnaf teşekkülleri ve onların emirli vardı. Zamanla beylerbeyilerin idaresi zayıfladı. Yeniçeriler, reis taifesi, dayı ve bey denilen yeni bazı görevliler güç kazandı. Bunlar siyasi otoriteyi ele geçirdiler. Garp ocaklarında yönetim bakımından zamanla farklılıklar meydana geldi. Askerî güçlerin klasik beylerbeyilik sistemini sona erdirmeleri sırasındaki iktidar mücadeleleri idarî zaafa yol açtı.

Garp ocaklarının en büyük faaliyetleri korsanlık ve deniz ticaretiydi. Bu sayede özellikle XVI ve XVII. yüzyıllarda zenginleştiler. Bu zenginlik şehirlerde kendini gösterdi; şehirler gelişti, imar faaliyetleri arttı, kültürel ilerleme sağlandı. Zamanla korsanlık gelirlerinin azalması, Avrupa devletleri ve donanmalarının Akdeniz'de etkilerinin artması sonucunda ocaklar yeni dünya siyasetine uyum sağlayamadılar. Korkusuz bazı denizciler Sebte (Ceuta) Boğazı'nı aşarak Atlas Okyanusu'na çıktılar. İngiltere, Danimarka, İzlanda kıyılarına, bazı adalara seferler yaptılar. Menkıbeleri leventler ve halk arasında dilden dile dolaştı. XVI. yüzyılda Küçük Murad Reis, XVIII. yüzyılda ise Reis Hamidu bunların en meşhurlarıdır.

Garp ocaklarında 300 yıldan fazla süren Osmanlı hâkimiyeti döneminde Os-

manlı uygarlığının siyasî, kültürel, askerî ve ekonomik özellikleri bu ülkelerde yayıldı ve her alanda önemli gelişmeler sağlandı. Garp ocaklarının halkı genellikle Arap ve Berberî asıllıydı. Bunlara XV. yüzyılın sonlarında ve XVI. yüzyılda İspanya'dan göçe zorlanan Endülüslü müslümanlar ve yahudiler katıldılar. Endülüslü müslümanlar yeni bir medeniyet anlayışı getirirken Türk fâtiherler de idareci, asker, din adamı olarak etkilerini gösterdiler. XVIII. yüzyılda kurulmaya başlayan Avrupalı devletlerin kolonileri XIX. yüzyılda arttı. Genellikle İspanyollar, Fransızlar, Maltalılar ve İtalyanlar hristiyan kolonisini teşkil ederler ve ticaretle uğraşırlardı.

Garp ocaklarının askerî gücünü başlangıçta, iki üç yılda bir değiştirilmek üzere merkezden gönderilen yeniçeriler ve leventler oluştururdu. Burada merkezdeki Yeniçeri Ocağı'na benzer askerî ocaklar kuruldu. Zamanla merkezden yeniçeri gönderme işi durdu. Yavuz Sultan Selim'in fermanına dayanılarak her ocağın ihtiyacına göre Anadolu'dan, Rumeli'den, adalardan yeni asker yazma ve bunları Garp ocaklarına getirterek yetiştirme usulü ortaya çıktı. Çünkü savaşlarda verilen büyük kayıplar asker ihtiyacını arttırdı. Garp ocaklarının asker ihtiyacını gidermek için esirlerden de faydalanıldı. İslâmiyet'i kabul eden bu esirlerden geniş ölçüde asker alınmakla birlikte bunda pek başarı sağlanamadı. Yine de Anadolu ve adalardan getirilen Türkler'den istifade edildi. Ayrıca Garp ocaklarında merkezdeki yeniçeri ocaklarının aksine Türk menşeli olanların devşirilmesine özel bir önem verildi. Devşirilen askerlerin çoğunluğu Anadolu'nun kıyı şeridinden Türk çocuklarıydı. Leventler de böyleydi. Bunların Garp ocaklarına taşınması için yabancı gemilerin kira ile tutulduğu bilinmektedir. Askerî ocaklarda disiplin sıkı olup yeteneği olan her asker en üst makama kadar çıkabilirdi. Bugün Cezayir, Tunus ve Libya arşivlerinde mevcut asker tahrir ve maaş defterlerinde ve askerî kışla odalarında Bayındırılı, Kazdağlı, İzmirli, Tokatlı, Karamanlı, Sinoplu, Rodoslu, Manisalı, Karslı vb. askerlerin menşelerini bildiren kayıtlar bulunmaktadır. Bazı yöneticilerin isimleri de (İbrâhim Rodoslu, Mehmed Laz, Menteşeli gibi) onların menşesini göstermektedir. Cezayir Beylik Arşivi'ndeki "Defter-i Teşrifât'ta Cezayir Yeniçeri Ocağı'nın idaresi ve çalışmaları en ince ayrıntılarına kadar kaydedilmiş-

tir. Bunun Fransızca neşri de yapılmıştır (A. Devoulx, *Tachrifat*, Cezayir 1853).

Garp ocaklarına asker devşirilmesi bazan her yıl, bazan da ihtiyaca göre birkaç yılda bir yapıldı. Bilhassa İzmir'de Cezayir Hanı'ndaki Ocak kâhyaları bu işle görevliyidiler. Ocağa katılmak, asker veya levent olmak birçok gencin hayal ettiği şerefli bir meslekti. Yeniçeriler şehir korumasında, vergi toplamada, ayaklanmaları bastırmada ve ülkeyi korumada görev alırlardı. Yeniçeriler ve leventlerin yerli kadınlarla evlenmesinden doğan ve "kuloğulları" denilen nesil Garp ocaklarında sosyal bir tabaka olarak temayüz etti. Kuloğulları sosyal hayatın birçok alanında etkili hizmetlerde bulundular. Garp ocaklarında askerlerin evlenmesi genelde tasvip edilmezdi. Evlenen asker kışlada kalamaz ve bekârlara her gün verilen dört somun ekmek hakkını kaybederdi. Ayrıca evlenen kişinin yükselme şansı azalırdı. Özellikle Cezayir'de yönetimin ocağın dışına çıkması için son derece dikkatli davranılırdı. Cezayir'de kuloğullarının merkezî idareyi ele geçirme teşebbüsleri başarısız kalmıştır. Buna karşılık Tunus ve Trablusgarp'ta kuloğulları daha yüksek mevkilere çıkabildiler, hatta mahallî hânedanlar kurup ülkeyi yönettiler. Cezayir'de Fransız işgaline karşı 1830-1837 yıllarında savaşan Konstantin Beyi Ahmed Bey bir kuloğluydu. Garp ocaklarını istilâ eden sömürgeci devletlerin siyaseti sonucu Anadolu ile bağlarının kesilmesi sebebiyle Cezayir ve Tunus'taki kuloğulları Türklük'lerini unuttular. Garp ocaklarında çeşitli tarihlerde farklı sayıda Türk askerî gücü bulunmuştur. Tahminlere göre bu sayı Cezayir'de 15-20.000, Tunus'ta 6-8000, Trablusgarp'ta 6000 civarındaydı. Ocakların disiplini ve güçlü yönetimi Osmanlı hâkimiyetinin devamlılığını sağlamıştır. 1830'da Fransa'nın Cezayir'i işgali üzerine bekâr yeniçeriler gemilerle Anadolu'ya ve adalara, İzmir ve Girit'e gönderilmiştir.

Tunus ve Trablusgarp'ta XVIII. yüzyıl başından itibaren birer mahallî hânedan kurulduğu halde Cezayir'de 1671'den itibaren seçimle iş başına gelen ve tayinleri İstanbul'ca onaylanan dayılar iktidara sahip çıktılar. 1705'ten itibaren Tunus'a Hüseyinler, 1711'den sonra Trablusgarp'a Karamanlı aileleri hâkim oldu.

Garp ocaklarının en önemli güçlerinden birini kuvvetli donanmaları teşkil ederdi. En büyük donanmaya sahip olan Cezayir'di. Denizciler sahil kesimlerinde

ve limanlarda oturur, yeniçerilere karışmaz, ayrı bir ocak halinde mesleklerini icra ederlerdi. Garp ocaklarının donanmaları Osmanlı donanmasının bir parçasından ibaretti. Bunlar kaptan-ı der-yâyâ bağlı idiler. Akdeniz'deki savaşlarda her ocak kendi imkânları ölçüsünde donanma-yı hümâyuna katılır ve gazâ ederdi. Bu durum XIX. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür. Tunus, Cezayir donanmaları 1827 Navarin Savaşı'na katıldı. Garp ocakları daima hristiyan donanmalarının hücumuna mâruz bulunduklarından güçlü donanma tertibine önem vermişlerdir.

Osmanlı padişahının hâkimiyeti Garp ocaklarında her zaman geçerli idi ve sultan aynı zamanda halife olarak bütün müslümanlar nezdinde itibar sahibiydi. Hutbe Osmanlı sultanı adına okunur, paralar onun adına basılırdı. Beylerbeyi veya paşalar, daha sonra da dayılar sadece bu eyaletlerin yöneticileri değil aynı zamanda oralarda sultanın temsilcileri idiler. Beylerbeyi veya dayı sivil ve askerî yöneticilerin başıydı. Garp ocaklarının yöneticileri fermanla tayin edilir ve görevleri yenilendikçe ibkâ veya takrir (mukarrer-nâme) fermanı gönderilirdi. Her eyalet belli bir vergi öderdi. Zamanla bu vergi hediye şekline dönüştü. Eyalette beylerbeyi, bey veya dayı tayinlerinde İstanbul'a sultana hediyeler sunulur, kendilerine de karşılığı gönderilirdi. Savaş zamanlarında Garp ocaklarının donanmaları ve ihtiyaca göre kara kuvvetleri Osmanlı ordusu yanında yer alırdı. Ancak bunlar bağımsız hareket etmekte ve antlaşma yapmakta serbesttiler. Garp ocakları valilerinin İstanbul'da Dîvân-ı Hümâyûn veya Bâbîâlî nezdinde "kapı kethüdâsı" yahut "kapı ağası" denilen idarî temsilcileri bulunur, aradaki irtibat bu görevlilerle sağlanırdı. Bunlar Osmanlı Devleti tarafından tayin edilmiş birer memur olup maaşlarını Cezayir, Tunus, Trablusgarp eyaletinden alırlardı. Sadece idarî meseleleri çözmeye çalışan bu temsilcilerin diplomatik bir rolü yoktu.

Garp ocaklarının halkı Mâlikî mezhebine mensuptu. Hanefî mezhebi IX. yüzyılda Kayrevan'da siyasî seçkin tabaka tarafından kabul edilmiş ve yayılmıştı. Osmanlılar'ın Kuzey Afrika eyaletlerine gelişleriyle birlikte dinî bakımdan Hanefîlik resmen ön sıraya geçti. Osmanlı askerleri, bürokratları ve ulemâ sınıfı Hanefî mezhebine mensuptular. İslâmiyet'i kabul edenler hristiyanısa doğrudan Hanefî mezhebine giriyor, ihtidâ

eden yahudiler ise mecburi olarak Mâlikî oluyordu. Garp ocakları halkından da Hanefî mezhebine geçenler olmuştur. Hanefîler ihtiyaçlarına göre cami, medrese ve vakıflar tesis ettiler. Tunus'ta Hüseyinîler döneminde Hanefî ve Mâlikî müftüleri en yüksek dinî ve kazâî otoriteler olup Hanefî müftüsü "şeyhülislâm" adıyla protokolda daha ilerideydi. Burada Hanefî ve Mâlikî mahkeme-leri de kurulmuştu.

Garp ocaklarının arazisi geniş olduğundan kıyıların dışında asayiş ve güvenliğin sağlanması önemli bir husustu. Türkler bunu temin etmek için Mehâzin denilen bazı imtiyazlı kabileleri vergiden muaf tutarak vergi mükellefi kabileleri itaat altında bulundurdular. Bu arada kabileler arası çekişmelerden de faydalandılar. Halk üzerinde dinî etkileri olan Murâbıtlar'la iyi geçindiler ve onlara saygı gösterdiler. Göçebe kabilelerden vergi toplamak zor olduğundan her yıl ilkbahar ve sonbaharda askerî birlikler vergi toplamaya gönderilirdi. Vergi amacıyla ülke içlerine ve özellikle çöle ve göçebe kabileleri arasına yapılan bu önemli seferler "mahalle" veya "mahalle-i mansûre" adıyla anılırdı.

Arapça yaygın dil olmakla beraber Garp ocaklarında siyasî alanda Türkçe önem kazandı. İstanbul ile yazışmalar Türkçe yapılıyordu. 1629'da Tunus'taki Fransız konsolosu ülkesinden mesajların Türkçe gönderilmesini istiyor, bu takdirde saygı ile karşılanacağını belirtiyordu. Garp ocaklarının yabancı devletlerle yaptıkları antlaşmalar da Türkçe kaleme alınıyordu. Bu durum XIX. yüzyıl başlarına kadar sürdü. Fransa ve Tunus arasında Türkçe akdedilen son antlaşmalar Mayıs ve Kasım 1824 tarihli. Tunus ve İngiltere arasında son Türkçe antlaşma ise 1816 yılında yapıldı. Tunus'ta Ahmed Paşa'dan itibaren İstanbul ile yazışmalarda Arapça kullanılmaya başlandı (1838). Osmanlı başşehirinde bu konu üzerinde fazla durulmadıysa da Tunus'ta bağımsızlığa giden bir unsur olarak değerlendirildi. Esasen daha önce de İstanbul'a özellikle "mazhar" tarzında belgelerin Arapça gönderildiği bilinmektedir.

Türkçe askerî ocakların maaş defterlerinde, asker alımı kayıtlarında, vakıflarda ve günlük hayatta çeşitli sanat ve meslek dallarında geniş ölçüde hâkimdi. Yönetim ve askerlikten yemek kültürüne kadar geniş bir çerçevede Osmanlı medeniyetinin tesirleri günümüze kadar sürmüştür. "Bey" ve "dayı" gi-

bi kelimeler, Tunus ve Cezayir'in yöneticilerini ifade eden terimler olarak siyasî literatüre geçmiştir.

Garp ocaklarında özellikle yeniçeriler ve denizciler arasında birçok halk şairi yetişmiştir. Akdeniz'de, Cezayir ve Tunus'ta birçok kahramanlık destanlarını Türk halk şairleri şiirlerinde terennüm etmişler ve günümüze zengin bir edebiyat ürünü bırakmışlardır. Mağribli halk şairlerinin eserlerinde fetih ve mücadele dönemlerinin şevkini, son dönemin hezimet ve çözümlere tarihine ait safhaların çeşitli cephelerini ve hüznünü bulmak mümkündür. Devlete, iradeye, bilgiye, teşkilâta, cesarete, feragate, ahlâk ve imana bağlı birçok değerler bu eserlerde yer alır. Çırpanlı, Gedâ Muslu, Benli Ali, Kara Hamza, Nakdî, Mağriblioğlu, Kuloğlu, Derviş Ali gibi isimler bunların en tanınmışlarıdır. Bu edebî ürünlerde vatan hasreti geniş olarak yer alır.

Bu dönemde resmî kayıtlar, sultanların fermanları, antlaşma metinleri, elde edilen ganimetler, vergilere dair kayıtlar arşivlerde titizlikle korundu. Garp ocakları zamanında yapılan yazışmalardan, mahallî yönetim ve askerî ocakların iâşe, ibâte, maaş ve asker alımıyla ilgili birçok Türkçe kayıtları ihtiva eden belge ve defterler günümüzde Cezayir, Tunus ve Libya Devlet arşivlerinin önemli bölümlerini oluşturmaktadır. Tunus'taki Türkçe belgelerin katalogu Fransız Türkologu R. Mantran tarafından yayımlandığı gibi (*Inventaire des documents d'archives turcs au Dar al-Bey*, Paris 1961), Cezayir Millî Arşivi'ndeki Türkçe ve Arapça defterlerin envanteri de Tunuslu tarihçi Abdülcelîl Temîmî'nin gayretleriyle ilim âlemine sunulmuştur (*Sommaire des registres arabes et turcs d'Alger*, Tunis 1979). Garp eyaletlerinin Osmanlı dönemi tarihi için Osmanlı arşivleri yanında Kuzey Afrika ülkelerinin arşivlerinin, Türkçe ve Arapça belgelerin titizlikle araştırılması gerekmektedir. Garp ocakları döneminde bu bölgelerde birer arşivin teşekkül etmesi, zamanın ve istilâci devletlerin şuurlu tahriplerine rağmen bazı tarihî kaynakların günümüze kadar ulaşabilmesi Osmanlı döneminde düzenli işleyen bürokratik sistemin bir sonucudur.

Garp eyaletlerinde Osmanlı bürokrat, ulemâ ve müderrislerinin yazdıkları bazı Türkçe eserler bugün Cezayir, Tunus, Libya Millî kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu eserler, Türkçe'nin Garp ocaklarında yayılma sürecinin ve aşamalarının delilleridir (Şeker, *Dokuz Eylül Üniver-*

sitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, II [1985], s. 105-122).

Garp ocaklarının elden çıkmasından sonra Tunus, Cezayir ve Trablusgarp'tan birçok Türk, kuloğlu ve müslüman Arap diğer Osmanlı ülkelerine göç etmiştir. Özellikle Cezayirli ve Tunuslular İstanbul, Şam, Beyrut, Kahire, İskenderiye, Yafa, Akkâ gibi şehirlerde büyük göçmen kolonileri teşkil ettiler. Fransa ve İtalya yönetimleri bu göçlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Siyasî ve askerî kadrolardan birçok önemli şahsiyet Osmanlı merkezine giderek ülkelerinin geleceği ve istilâcılar hakkında görüş bildirmiş ve çözüm yolları aramıştır. Bu vatan severlerin bir kısmı devlet hizmetinde istihdam edilmiştir (Bardin, tür. yer.).

Türk hâkimiyeti devrinin Kuzey Afrika eyaletleri için ilerleme ve teşkilâtlanma açısından "karanlık" bir dönem olduğu yolundaki iddialar isabetli değildir. Türkler bu ülkelere istilâci ve kültürlerini empoze edici bir siyasetle gitmedikleri gibi yerli yönetimlere idarî özerklik tanıdılar, mahallî kültürün gelişmesine yardımcı olmuşlardır. İslâmiyet her iki unsuru birbirine kaynaştırıcı bir rol oynamış, karşılıklı etkilenme sonucu Türk askerlerinin, bürokrat, din adamı ve tüccarlarının sayesinde Garp ocaklarında Türk kültürü yayılmıştır. Bugün Kuzey Afrika Türk sanatından ve etkisinden söz edilebilmektedir. Türkler cami, çeşme, medrese, kışla, köprü, hastahane, su yolu, tersane, darphane, kütüphane gibi hayır müesseselerini Garp ocaklarının çeşitli şehirlerinde inşa etmişlerdir. Vehrân'da Hasan Camii, Cezayir'de Keçova Camii, Tunus'ta Yûsuf Dayı ve Hamûde Paşa camileri, Trablusgarp'ta Ahmed Paşa ve Turgut Paşa camileri bunların en önemlileridir. Tunus'ta Osman Dayı, Yûsuf Dayı ve Ali Paşa büyük kütüphane kurucuları olarak şöhret kazanmışlardır. Mezar taşlarından kale, hisar, çeşme kitâbelerine kadar binlerce tarihî belge Garp ocaklarında Türk medeniyetinin zenginliğini ortaya koyar. Müzik, giyim ve yemek kültüründe de Türkler'in geniş etkisi olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Halîl Galbûn, *Târîh-i İbn Galbûn der Beyân-ı Trablusgarb* (trc. Mehmed Nehcûddin), İstanbul 1284; A. Devoulx, *Tachrifat*, Cezayir 1853; Ali Rızâ Paşa, *Mir'âtü'l-Cezâyir* (trc. Ali Şevki), İstanbul 1283; Avanzâde Mehmed Süleyman, *Trablusgarb ve Devlet-i Aliyye*, İstanbul, ts.; A. M. Broadley, *Tunis: Past and Present*, London 1882; H. de Grammont, *Histoire d'Alger sous la domination turque (1516-1830)*,

Paris 1887; Mehmed Nûri — Mahmud Nâci, *Trablusgarb*, Trablusgarb 1305; M. Sagır b. Yûsuf, *al-Maşra al-Malaki: Chronique tunisienne 1705-1771* (trc. Victor Serres — Muhammed Lasram), Tunis 1900; G. Mercier, *Corpus des inscriptions arabes et turques de l'Algérie*, Paris 1902; Hasan Sâfi, *Trablusgarb Tarihi*, İstanbul 1328; E. Dupuy, *Américains et barbaresques*, Paris 1910, bk. İndeks; Mohammed ben Cheneb, *Mots turks et persans, conservés dans le parler algérien*, Cezayir 1922; Türkçesi: "Cezayir Konuşma Dilinde Muhafaza Edilen Türkçe ve Türkçe Aracılığı ile Gelen Farsça Kelimeler" (trc. Ahmed Ateş), *TDAY Belleten* (1966), s. 157-213; Ch. Féraud, *Annales tripolitaine*, Paris 1927; Ch. A. Julien, *Histoire de l'Afrique de nord, Tunisie, Algérie*, Paris 1931, I-II; Aziz Samih İlter, *Şimali Afrika Türkler*, I-II, İstanbul 1934-37; A. Gacchia, *Libya Under the Second Ottoman Occupation (1835-1911)*, Tripoli 1945; Ercüment Kuran, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti: 1827-1847*, İstanbul 1957; G. Fischer, *Barbary Legend: War, Trade and Piracy in North Africa (1415-1830)*, Oxford 1957; Osman Kaak, *Kuzey Afrıkada Türk İdare ve Sanatı* (trc. Suat Aksoy), Ankara 1959; J. Ganiage, *Les origines du protectorat français en Tunisie (1861-1881)*, Paris 1959; P. Boyer, *La vie quotidienne à Alger à la veille de l'inter-vention française*, Paris 1963; Ahmed b. Ebû'z-Ziyâf, *İdhâfû' ehli'l-zamân bi-ahbârî mülûki Tûnis ve 'ahdi'l-emân*, Tunis 1963-66, II-VIII; A. Umar, *İmhiyâtü'l-'uşreti'l-Karamanliyye fi Libiyye*, Tripoli 1966; Mehmed Maksudoğlu, *Tunusta Osmanlı Hakimiyeti* (doktora tezi, 1966), AÜ İlahiyat Fakültesi; a.mlf., "Tunus'ta Dayıların Ortaya Çıkışı", *ACİFD*, XIV (1966-67), s. 189-219; a.mlf., "Tunus'ta Hakimiyetin Dayılarından Beylere Geçiş", a.e., XV (1967-68), s. 173-186; a.mlf., "Tunus'un Osmanlı Devletinden Ayrılması", *MÜİFD*, sy. 4 (1986), s. 143-154; a.mlf., "Dayı", a.e., IX, 59; R. Mantran, "Le statut de l'Algérie, de la Tripolitaine dans l'empire ottoman", *Actes du ler congrès internationale d'études nord africaines*, Cagliari 1967, s. 205-216; a.mlf., "Documents turcs relatifs à l'armée tunisienne", *CT*, sy. 15 (1956), s. 359-372; a.mlf., "L'évolution des relations politiques entre le gouvernement ottoman et les odjaks et l'ouest du XVIe au XIXe siècle", *TAD*, II/2 (1964), s. 51-66; Ahmed Tevfik el-Medenî, *Harbû's-selâse mi'e sene beyne'l-Cezâ'ir ve İsbânyâ*, Cezayir 1968; A. M. Misratî, *eş-Şıla beyne Libyâ ve Türkiyâ*, Tripoli 1968; N. Kolayan, *Tripoli During the Reign of Yusuf Pasha Qaramanli*, London 1970, tür.yer.; Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahrada Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, Erzurum 1970; a.mlf., "İtalya'nın Tunus'ta Üstünlük Teşebbüsü, Cedeysda Meslesi ve Osmanlı Devleti'nin Müdahalesi", *TD*, XIII/17-18 (1963), s. 219-240; a.mlf., "İtalya'daki Tunus Konsoloslukları Meslesi ve 1863 Osmanlı İtalyan Anlaşması", *TTK Belleten*, XXX/120 (1966), s. 603-619; Abdeljelil Temimi, *Recherches et documents d'histoire maghrébine: la Tunisie, l'Algérie et la Tripolitaine de 1816 à 1871*, Tunis 1971; a.mlf., *Le beylik de Constantine et Hadj Ahmed Bey (1830-1837)*, Tunis 1978; a.mlf., *Sommaire des registres arabes et turcs d'Alger*, Tunis 1979; L. C. Brown, *The Tunisa of Ahmad Bey (1837-1855)*, Princeton 1974; J. Vansina — A. Ayoub, *Histoire du règne d'Ali Caramanly, pacha de Tripoli de Barbarie*, Tripoli 1978; P. Bardin, *Al-*

gériens et tunisiens dans l'empire ottoman de 1848-1914, Paris 1979; Râşid Limâm, *Siyâsetü Hammûda Bâşâ ft Tûnis*, Tunis 1980; Moulay Belhamissi, *el-Cezâ'ir min hilâli rihleti'l-Magribi fi'l-'ahdi'l-'Osmânî*, Cezayir 1981; V. de Paradis, *Tunis et Alger au XVIIIe siècle*, Paris 1983; M. Morsy, *North Africa 1800-1900*, London - New York 1984, s. 38-51; M. H. Chérif, *Pouvoir et société dans la Tunisie de Husayn ben Ali (1705-1740)*, I-II, Tunis 1984-86; Nâsirüddin Saidûnî, *en-Nizâmü'l-mâlt li'l-Cezâ'ir evâhîre'l-'ahdi'l-'Osmânî*, Cezayir 1985; Atillâ Çetin, *Tunuslu Hayreddin Paşa*, Ankara 1988; Jamil Abun-Nasr, *A History of the Maghrib*, Cambridge 1987; Şükrü Elçin, *Akdeniz'de ve Cezayir'de Türk Halk Şairleri*, Ankara 1988; F. Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (trc. M. Ali Kılıçbay), İstanbul 1989-90, I-II, bk. İndeks; Taoufik Bachrouch, *Le saint et le prince en Tunisie*, Tunis 1989; a.mlf., "Aux origines de l'état tunisien à l'époque turque", *CT*, sy. 131-132 (1985), s. 49-72; Marouf Baelhadj, *Cezayir-de Merkezi Kubbeli Camileri: Osmanlı Dönemi* (yüksek lisans tezi, 1991), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mehmet Şeker, *Başşehir Tunus'taki Türkçe Kitabeler*, İstanbul 1994; a.mlf., "Tunus Millî Kütüphanesindeki Türkçe El Yazmaları", *DÜİFD*, II (1985), s. 105-122; Bedrettin Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, İstanbul 1994; N. Slousch, "La tripolitaine sous la domination des Karamanlı", *RMM*, sy. 9 (1908), s. 58-85; Jean Dery, "Les registres de solde des janissaires conservés à la bibliothèque nationale d'Alger", *Revue africaine*, LXI/302-303, Alger 1920, s. 19-46; LXI/304-305 (1920), s. 212-260; a.mlf., "Chansons des janissaires turcs d'Alger", *Mélanges René Basset*, Paris 1925, XI, 32-175; Marcel Colombe, "Contribution à l'étude du recrutement de l'odjaq d'Alger", *Revue africaine*, LXXXIII/396-397, Alger 1943, s. 166-183; a.mlf., "L'Algérie turque", *Initiation à l'Algérie*, Paris 1957, s. 99-123; G. H. Bousquet, "Survivance des formulaire turcs en Tunisie", *Revue africaine*, sy. 1, Alger 1952; İ. H. Uzunçarşılı, "Tunus'un 1881'de Fransa Tarafından İşgaline Kadar Burada Valilik Eden Hüseyin Ailesi", *TTK Belleten*, XVIII/72 (1954), s. 545-580; Akdes Nimet Kurat, "Berberî Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri", *TAD*, sy. 2-3 (1964), s. 175-214; Mohammed Salah Belguedj, "Les mots turcs dans le parler algérien", *Turcica*, III, Paris 1971, s. 133-142; Cengiz Orhonlu, "Afrika ile İlgili Türkçe Yayınlar ve Kayıtlar", *TED*, sy. 7-8 (1976-77), s. 145-156; Abdülkerim Ebû Şevireb, "el-Kelimâtü'l-'Osmâniyye fi'l-lehçeti'l-Libiyye", *Studies on Turkish-Arab Relations: Annual 1986*, İstanbul 1986, s. 6-12; Orhan Koloğlu, "Garp Ocaklarında Anadolu Delikanlıları", *TT*, sy. 32 (1986), s. 25-30; sy. 33 (1986), s. 35-39; sy. 34 (1986), s. 30-34; Erkan Türkmen, "Turkish Words in the Libyan Dialect of Arabic", *Er-dem*, IV, Ankara 1988, s. 227-243; İdris Bostan, "Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile Siyasî ve Ekonomik İlişkileri (1580-1624)", *TED*, sy. 14 (1994), s. 59-86; G. Yver, "Cezayir", *İA*, III, 136-140; R. Brunschwig, "Tunus", a.e., XII/2, s. 60-95; M. Emerit — M. Colombe, "Algeria", *EI²* (Ing.), I, 367-370; Klaus Kreiser, "Odjaq", a.e., VIII, 161; C. Samaran, "Bay", *EI²* (Fr.), I, 1144-1146; R. L. Tourneau, "Dayı", a.e., II, 195; Kemal Kahraman, "Cezayir", *DİA*, VII, 487.

ATILLÂ ÇETİN

GARPLILAŞMA

(bk. BATILILAŞMA).

GARSÜNNİ'ME

(غرس النعمة)

Ebû'l-Hasen Muhammed b. Hilâl
b. Muhassin es-Sâbî
(ö. 480/1088)

Selçuklu tarihçisi.

416 (1025) yılında doğdu. Değerli âlimlerin yetiştiği Sâbî ailesine mensuptur. Babası meşhur tarihçi Hilâl b. Muhassin es-Sâbî hayatının sonlarına doğru İslâmiyet'i kabul etti. Halifelerden gördüğü iyiliklere karşı bir şükran ifadesi olmak üzere oğlu Muhammed'e Garsünni'me lakabını verdi. Garsünni'me, babasından ve Ebû Ali b. Şâdân'dan dinî ilimler yanında tarih, edebiyat ve inşâ dersleri aldı. Babasından miras kalan 12.000 dinarla ticaret hayatına atıldı ve servet sahibi oldu. Daha sonra Halife Kâim-Bierrillâh'ın dikkatini çeken Garsünni'me çok geçmeden Dîvânü'l-inşâ'ya kâtip olarak tayin edildi.

Garsünni'me, Bağdat'ın batı yakasında İbn Ebû Avf sokağında kurduğu kütüphaneye çeşitli ilimlere dair 1000 kadar kitap vakfetti. Bu kütüphane âlimlerin ve öğrencilerin devam ettiği, çeşitli münazara ve münakaşaların yapıldığı bir yerdi. Fakat buraya memur olarak tayin ettiği İbnü'l-Aksâsî el-Alevî, Nizâmiye Medresesi'nin kurulmasından sonra böyle bir kütüphaneye ihtiyaç olmadığını söyleyerek kitapları satmış ve rivayete göre parasını da fakirlere dağıtmıştır.

Büyük Selçuklular'ın Bağdat'a girerek Büveyhî hâkimiyetine son verdikleri sırada (1055) siyasî olayların içinde yer almayan Garsünni'me bu olayları gözlemleyip kaydetti. Garsünni'me Zilkade 480'de (Mart 1088) Bağdat'ta vefat etti. Naaşı önce İbn Ebû Avf sokağındaki evine defnedildi, daha sonra Küfe'deki Meşhed-i Alî'ye nakledildi.

Eserleri. 1. *‘Uyûnü't-tevârih*. Garsünni'me bu eseri, babasının 360-447 (970-1055) yılları arasındaki olayları ihtiva eden *et-Târih*'ine zeyil olarak kaleme almıştır. 448-479 (1056-1086) yılları olaylarının anlatıldığı eser günümüze intikal etmemiştir. Bilhassa Selçuklular tarihi bakımından önemli bir kaynak olan *‘Uyûnü't-tevârih*'i Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî *el-Muntaẓam*'ında, torunu Sibt İbnü'l-Cevzî *de Mir'âtü'z-zamân*'da kay-